

1.01
Prejeto 13. 3. 2015

UDK: 364(497.4)"1941/1945"

Dunja Dobaja*

Socialnozdravstvene razmere in organizacija legalne socialnozdravstvene službe za ženske in otroke na nemškem okupacijskem območju: na zasedenem območju Koroške in Kranjske

---

IZVLEČEK

Članek s pomočjo arhivskih virov, literature in časopisja podrobno predstavi organizacijo legalne socialnozdravstvene službe, in v okviru tega tudi legalno socialnozdravstveno oskrbo žensk in otrok, v tistem delu Slovenije, ki jo je okupiral nemški okupator. Poudarek je predvsem na prikazu razmer na zasedenem območju Koroške in Kranjske. Članek da vpogled v nacistične nazore o socialnem in zdravstvenem skrbstvu in v končne cilje nemških okupacijskih oblasti, ki so prekriti z različnimi socialnozdravstvenimi ugodnostmi.

Ključne besede: Slovenija, 2. svetovna vojna, okupacija, nemško okupacijsko območje, sociala, zdravstvo, otroški vrtci, zakonodaja, nezakonski otroci

ABSTRACT

HEALTHCARE SITUATION AND ORGANISATION OF LEGAL HEALTHCARE SERVICE FOR WOMEN AND CHILDREN AT THE GERMAN OCCUPATION ZONE: IN THE OCCUPIED TERRITORY OF CARINTHIA AND CARNIOLA

On the basis of archive sources, literature and the press the author provides a detailed presentation of the organisation of the legal healthcare service as well as, in its context, the legal healthcare for women and children in the part of Slovenia occupied by the Germans. The emphasis lies especially on the outline of the situation in the occupied territories of Carinthia and Carniola. The article provides an insight into the Nazi principles with regard to welfare and healthcare as well as into the ultimate goals of the German occupation authorities, obscured by various healthcare benefits.

Keywords: Slovenia, World War II, occupation, German occupation zone, welfare, healthcare, kindergartens, legislation, illegitimate children

---

* Dr., asistentka z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; dunja.dobaja@inz.si

---

Uvod

Nacistični režim si je prizadeval v obeh začasnih pokrajinskih upravnih enotah izenačiti upravo vsebinsko in oblikovno z upravo v sosednjih avstrijskih pokrajinah. Oblikovno so jo nameravali izenačiti še pred predvideno formalno-pravno priključitvijo Spodnje Štajerske in Gorenjske nemškemu rajhu oziroma deželama Štajerski in Koroški. Ker so bila tam upravna območja okrožja in ne okrajji, so pripravljali njihovo ustanovitev tudi v zasedenih slovenskih predelih. Upravo v novih okrožjih so vodili politični komisarji. Politični komisarji so bili šefoma civilne uprave podrejeni neposredno. Še pred oblikovanjem okrožij so imeli v okrajih in v mestih Maribor, Ptuj in Celje enake pristojnosti kot šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko, Gorenjsko in Mežiško dolino. Tudi oni so vodili splošno upravo in samoupravo. Njihovi uradi so imeli različno organizacijsko sestavo, ki je bila zgolj začasna. Med njihovo delovno področje sta sodila tudi socialno skrbstvo in mladinsko varstvo ter zdravstvo.¹

Dne 1. februarja 1942 so politične komisarje v podeželskih okrožjih preimenovali v deželne svetnike (Landrat), v Mariboru pa v nadžupana (Oberbürgermeister). Dobili so imena, ki so jih imeli podobni funkcionarji v avstrijskih pokrajinah. Imeli pa so manjše pristojnosti kot prej.²

Nacistična deželna uprava v avstrijskih pokrajinah je obsegala dve glavni veji, in sicer državno upravo (staatliche Verwaltung) in samoupravo (Gauselbstverwaltung). Prvo je vodil vladni predsednik (Regierungspräsident) s sedežem v Gradcu in Celovcu, deželno samoupravo pa je vodil deželni glavar (Landeshauptmann) s sedežem v Celovcu in Gradcu.

Državna uprava v Gradcu je imela pet oddelkov z več pododdelki. Med oddelki je bil tudi oddelek III za narodno zdravje z naslednjimi pododdelki: IIIa za zdravstvo in telesno nego, IIIb za javno skrbstvo in mladinsko varstvo ter IIIc za bolnišnice.³

Po nacističnih vodstvenih načelih (Führungsprinzip) sta imela šefa civilne uprave za Gorenjsko in Spodnjo Štajersko vso oblast izključno sama v svojih upravnih enotah. Natančneje je znana sestava urada šefa civilne uprave za Gorenjsko na Bledu iz jeseni 1941.⁴ Urad je imel več oddelkov, med njimi »splošni oddelek«, v katerem je bilo mnogo poverjenikov, med drugim tudi za ljudsko zdravje in socialno zavarovanje. O organizacijski in osebni sestavi urada šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko v Mariboru in kasneje v Gradcu je manj znanega. Verjetno je tudi omenjeni urad imel več poverjenikov, med drugim tudi za socialno zavarovanje in zdravstvo.⁵

---

¹ Tone Ferenc: Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno: 1, Razkosanje in aneksionizem. Ljubljana 2006, str. 487-489.

² Prav tam, str. 488-489.

³ Prav tam, str. 486. Ferenc navaja sestavo državne uprave v Gradcu za leto 1943, saj je sestava v tem času »zanesljivo poznana«. Enako navaja za omenjeno leto tudi sestavo okrožne samouprave za Štajersko in Koroško.

⁴ Prav tam, str. 484.

⁵ Prav tam, str. 484-485.

Zdravstveno in socialno varstvo

Odredba z dne 2. julija 1941 (Verordnungs und Amtsblatt des CdZ, 3. julij 1941, del 16) je urejala javno skrbstvo. Omejevala se je zgolj na najenostavnejše in najnujnejše določbe o uvedbi javnega skrbstva, zato da bi omogočila čim hitrejše prilagajanje rajhovskim zakonom socialnega skrbstva.⁶ Določitev, kdaj je bila oseba potrebna pomoči, je bila odvisna od posameznega primera, upoštevajoč pri tem naslednje kriterije: posebnost primera, način in trajanje stiske, oseba upravičenca in lokalne razmere. Potrebno je bilo torej presoditi, ali oseba lahko v zadostni meri skrbi zase ali za svojo družino. Prav tako je bilo potrebno preveriti, če upravičenec že ne dobiva drugih denarnih sredstev (renta, pokojnina, podpora po drugih članih družine). Na splošno se je s pomočjo zagotovilo samo najnujnejše življenjske potrebe (prehrana, obleka, bivanje in nega). Tudi pri dodeljevanju pomoči nosečnicam in doječim materam so se upoštevali posamezni primeri in »dedno - biološka vrednost prosilke«, torej njeno poreklo.

Pristojna za določanje splošne pomoči je bila občina stalnega bivanja prosilca. Občine so razdeljevale podpore občinskim revežem in tudi žrtvam prve svetovne vojne, upokojencem jugoslovanske uprave, nadalje so prejeli podporo sorodniki mobilizirancev v nemško vojsko in vpoklicanih v delovno službo. Sorazmerno visoke podpore so dobivali sorodniki padlih na fronti in tistih, ki so jih ubili partizani. V začetku poostrenih ukrepov leta 1942 so prepovedali izplačevanje podpor svojcem, ki so jih odpeljali partizani in sicer z utemeljitvijo, da lahko vsi, ki želijo zapustijo partizanske vrste in se vrnejo svojcem. V primerih, ko tak posameznik ni zapustil partizanov, se je smatralo, da se je s tem strinjal. Tekom leta 1942 pa so ponovno dovolili, da tudi sorodniki tistih, ki so jih odpeljali partizani zaprosijo za podporo. Vsako takšno prošnjo je preverila žandarmerija.⁷

Tabela 1: Minimalne mesečne zneske pomoči javne oskrbe

Prejemniki pomoči	Znesek pomoči
Ena oseba v gospodinjstvu	16RM
Člani gospodinjstva prosilca pomoči, stari nad 16 let	8RM
Člani gospodinjstva prosilca pomoči, stari pod 16 let	6RM
Osebe, stare pod 16 let, ki ne živijo v gospodinjstvu skupaj s proslcem pomoči	12RM

Poleg omenjenih minimalnih zneskov pomoči, se je dodelila še pomoč pri najemninah, in sicer v višini najemnine, a ne več kot 25% zneska minimalne pomoči.⁸

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Deželni svetnik Kranj (dalje AS 1604), f. 982, mapa Landrat Krainburg - Kreisfürsorgeamt, Die öffentliche Fürsorge.

⁷ Nacistična okupacija 1941-1945 : prispevek k zgodovini nacistične okupacije v Trziču in okolici. Trzič 1984 (dalje Trziški zbornik), str. 57-58.

⁸ Odredba navaja primer pomoči: Zakonski par z dvema otrokoma naj bi dobil za nosilca gospo-

Odstopanja od minimalnega zneska navzdol ali navzgor so bila sicer možna, a jih je bilo potrebno dokumentirati oziroma utemeljiti v dokumentaciji. Občina je morala zabeležiti vse dogodke v zvezi z omenjenim vprašanjem.

Iz arhivskih dokumentov je moč videti, da so imele občine zaradi finančnih težav pogosto težave pri izplačevanju pomoči. Takšen primer je bila občina Železniki.⁹ Občina se je nahajala v finančnih težavah, zato prvega v mesecu ni bila sposobna izplačati socialne pomoči niti plač delavcem. V dani situaciji se je občinski komisar obrnil na Landrat s prošnjo, da bi se od okrožne skrbstvene zveze dodelilo občini »končno enkrat« 50% delež občine, to je okoli 8800RM, kot povračilo. Občina je bila zaposlena tudi z izboljšavo cest zaradi vremenskih nepravil. Pri omenjenih delih naj bi sodelovalo okoli 60 delavcev. Zaradi vsega omenjenega se je občinski komisar obrnil na Landrat s prošnjo, naj ne zanemarjajo več financiranja občine.¹⁰ Iz vira ni razvidno, ali je bilo omenjeno povračilo izplačano. Je pa iz drugega dokumenta razvidno, da je občina dobila povračilo sredstev, ki jih je v začetku leta 1943 porabila za socialno skrbstvene podpore.¹¹ V mesecu januarju 1943 je občina porabila za socialno skrbstvene podpore 2515.25 RM, v mesecu februarju istega leta pa nekoliko manj, in sicer 2323.25 RM. Skupaj torej 4838.50 RM. Občina je zaradi finančnih težav zaprosila Landrat za vračilo stroškov. Sodeč iz vira so bila sredstva nakazana občini pri okrožni hranilnici v Kranju. S tem je bila občina Železniki sposobna izplačati podpore za tekoči mesec marec.¹²

Iz virov je razvidno, da vsi občinski uradi okrožja Kranj niso upoštevali navodil Landrat-a o posredovanju podatkov o stroških za socialno skrbstvo, in sicer do 10. v mesecu.¹³ Nekateri občinski uradi so čakali do 20. v mesecu ali pa še dalj. Posledica tega je bila, da Landrat ni mogel pravočasno nakazati sredstev.¹⁴

Prejemniki pomoči oziroma njihovi družinski člani, ki so bili povsem ali delno sposobni za delo, so morali občini vrniti prejemanje pomoči z delom. V primeru, da jim je delovni urad že odredil naloge, jih občina ni uporabila za delo. Potrebno je bilo torej tesno sodelovanje občine z delovnim uradom. Prejemniku pomoči je bilo dodeljeno delo glede na starost, zdravstveno stanje, družinske razmere in poklicno izobrazbo. Glede žena je odredba poudarjala, naj se jim dodeli delo, ki ne bo ogro-

---

dinjstva 16RM, za ženo 8RM, za petletnega sina 6RM in za šestletno posvojeno hčer 6RM. Skupaj torej 36 RM. Omenjeni zakonski par je plačeval tudi mesečno najemnino v vrednosti 12RM. Ker je lahko pomoč pri najemnini znašala 25 % skupne pomoči, je v omenjenem primeru znašala 9 RM (1/4 od 36). Če je bila najemnina manjša od 9 RM, se je dodelila podpora v ceni celotne najemnine. - ARS, AS 1604, f. 982, mapa Landrat Krainburg - Kreisfürsorgeamt, Die öffentliche Fürsorge.

⁹ ARS, AS 1604, f. 982, an den Landrat des Kreises zu Hd. Herrn Neutzler in Krainburg, september 1942.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam, Fürsorgeunterstützungen, Rückerstattung an die Gemeinde. An den Herrn Landrat - Kreisfürsorgeamt in Krainburg, 5. 3. 1943.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam, Fürsorgeaufwandsnachweisung - FU - Abrechnung, 8. 12. 1943.

¹⁴ Prav tam.

žalo urejene vzgoje otrok, hkrati pa se upošteva že njihova angažiranost pri vodenju gospodinjstva in skrbi za družinske člane.¹⁵

Nadalje je odredba od članov gospodinjstva prejemnika pomoči zahtevala, da preprečijo morebitno odselitev prejemnika pomoči, če to ni bilo nujno. Sprememba bivališča je bila mogoča le v soglasju s političnim komisarjem.¹⁶

Pri izvajanju javnega skrbstva je bilo potrebno tesno sodelovanje z oddelki urada za ljudsko skrbstvo (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt - NSV) pri Koroški domovinski zvezi (Kärntner Heimatbund). Pri tem je bilo potrebno upoštevati, da je NSV omejevala svoje naloge na prebivalstvo, ki ni imelo dednih bolezni. Pomoč, ki so jo prejeli, je bila samo dodatna pomoč, ki je prejemnike vzgajala v smislu samopomoči. Javno skrbstvo pa naj bi oskrbovalo vse ubožne, pa četudi je šlo za osebe z dednimi boleznimi, asocialne itd.¹⁷ To skrbstvo je imelo sicer za cilj, da omenjene osebe naredi za »polnovredne člane družbe«, a jim hkrati ni smelo odreči zagotavljanja najnujnejših življenjskih potreb. Omenjenim osebam je bilo torej potrebno zagotoviti najnujnejša sredstva za preživljanje iz javnega skrbstva, ni se jih pa smelo napotiti na NSV pri Koroški domovinski zvezi. Naloga občin je bila bedeti nad tem, da je oseba, ki je potrebovala pomoč, uporabila vse svoje delovne sposobnosti za to, da je ponovno prišla v položaj, ko ji ni bila več potrebna pomoč iz javnega skrbstva. Če je oseba ponujeno delo zavrnila ali se sama ni dovolj potrudila za delo, mu je bila pomoč omejena na minimum oziroma odvzeta. V določenih primerih se je pomoč izvajala v naturalijah, zlasti pri pijancih in »razsipnežih«. V primeru, ko se je upravičenec do pomoči zaposlil in pokazal resno pripravljenost za delo, se je od njega zahtevalo vračanje sredstev občini po šestih mesecih zaposlitve (če je prejel pomoč več kot 3 mesece) le v primeru, če je bil njegov bruto dohodek večji kot trikratna vrednost zneska minimalne pomoči.¹⁸

S 1. aprilom 1942 so na Spodnjem Štajerskem stopili v veljavo predpisi javnega skrbstva, ki so od 3. septembra 1938 veljali v Reichsgau Steiermark.¹⁹ V veljavo so stopili vsi dogovori o upravljanju bolnic in hiralnic, ki so jih sklenili skrbstveni uradi Reichsgau-a Steiermark z upravami bolnic in hiralnic ter z združenjem nemških zdravstvenih blagajn (Kassenärztlichevereinigung Deutschlands - KVD). Izvedba javnega skrbstva je bila v pristojnosti okrožnih in okrajnih skrbstvenih uradov, razen

¹⁵ Prav tam, mapa Landrat Krainburg - Kreisfürsorgeamt, Die öffentliche Fürsorge.

Nacistična oblast je nudila pomoč po načelu »Edino kdor dela, bo oskrbovan«. Tako je moral vsak oskrbovanec vojne zimske pomoči ob začetku nove zimske pomoči predložiti zadostno dokazilo dela, ki je bilo predpogoj za oskrbovanje. Zato je bilo pomembno, da je vsak delodajalec natančno vodil karto za dokazilo dela, kajti le na ta način naj bi preprečili, da bi delomrzneži živeli na stroške skupnosti. Bolne, matere, ki so bile popolnoma zaposlene v svojem gospodinjstvu in druge upoštevanja vredne slučaje je vojna zimska pomoč lahko oskrbovala tudi brez dokazila. - Karawanken Bote, 25. 4. 1942, str. 5, Edino kdor dela, bo oskrbovan.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ ARS, AS 1604, f. 982, Verordnung, über die Einführung fürsorgerechtlicher Vorschriften in der Untersteiermark, 12. 6. 1942.

pri nalogah, ki so bile pridržane deželnim skrbstvenim uradom. Vodja okrajnega skrbstvenega urada v mestni občini Maribor je bil Oberbürgermeister, v deželnih okrožjih pa deželni svet.

V pristojnosti skrbstvenega urada Gau-a so bile naslednje naloge: oskrba, hranjenje, zdravljenje in nega pomoči potrebnih psihičnih bolnikov, slaboumnih, božjastnih, gluhonemih, slepih in invalidnih, če je bilo potrebno institucionaliziranje slednjih. Ta obveza je bila pri invalidih omejena na mladoletne in na osebe, ki so morale biti zaradi narave bolezni oskrbljene v posebnih inštitucijah. Skrbstvo naj bi obsegalo pri slepih, gluhonemih, invalidnih in mladoletnih tudi usposabljanje za poklic. Pri mladoletnih pa naj bi bila vključena tudi vzgoja. Otroci v reji, za katere s 1. aprilom 1942 ni bilo moč ugotoviti osnovnega bivališča, so se obravnavali kot podpiranci dežele.²⁰

Zakonodaja je teoretično zagotavljala oskrbo tudi slaboumnim in drugače hendikepiranim osebam. Dejansko so nacisti izvajali evtanazije večjega števila omenjenih oseb. Tako so iz območja današnje Slovenije v Hartheimu umorili 575 oseb, med njimi 22 mladoletnih. V Feldhofu pa 29 oseb, med njimi 2 mladoletna.²¹

Izenačevanje uprave zasedenih območij z avstrijskimi deželami je, kot rečeno, potekalo tudi na področju socialne in zdravstvene zakonodaje ter varstva. Cilj nemškega okupatorja je bil čim prej dvigniti življenjski standard zasedenih območij na nivo nemškega. V ta namen je dvignil nivo socialne varnosti in osebnih prihodkov prebivalstva. Poleg priprave zasedenih območij na njihovo čimprejšnjo priključitev k nemškemu rajhu so tovrstni ukrepi nedvomno imeli tudi propagandni namen, to je pridobiti čim širši krog ljudi, zlasti socialno šibke sloje prebivalstva. Ti so namreč ob sodelovanju z nemško oblastjo pridobili razne socialne ugodnosti.

Nemška civilna oblast je že 15. maja 1941 razpustila nekdanji Okrajni urad za delavsko zavarovanje v Ljubljani z njegovimi podružnicami v Trziču, Kamniku in Litiji. Namesto dotedanjih bratovskih skladnic je nemška civilna oblast ustanovila blagajno za socialno zavarovanje za zasedena ozemlja Koroške in Kranjske, ki je imela svoj sedež v Kranju. Izpostave blagajne so bile v Trziču in Kamniku. Urad v Kamniku je bil pristojen tudi za območje Litije.²² Delodajalci so morali vplačevati prispevke za svoje delavce. V nasprotnem primeru so jim grozile zamudne obresti, opomini, izterjava in plačilo kazni. Oblasti so pozvale vse prebivalce, da so se morali vsi, ki še niso bili vključeni v sistem socialnega zavarovanja, vanj vključiti. Socialno zavarovanje je bilo obvezno tudi za vse samozaposlene, obrtnike na domu, vse poljedelske delavce, ki so delali s stroji ter za vse vajence, čeprav niso prejeli plače. Odredba z dne 15. maja 1941 je določala, da je prispevek za socialno zavarovanje visok 20% osnovne plače zaposlenega, brez odtegljajev. Enak je bil tudi odstotek pomoči, ki so jo prejeli

²⁰ Prav tam.

²¹ Podatkovna baza Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Inštitut za novejšo zgodovino 1997-, stanje na dan 25. 2. 2013.

²² Vinko Skitek: Delovanje nacističnega režima med drugo svetovno vojno na slovenskem Koroškem : delovanje socialne oskrbe prebivalstva, diplomska naloga. Maribor 2009 (dalje Skitek, Delovanje socialne oskrbe prebivalstva).

brezposelni. Nemški socialni sistem je poznal še druge oblike zavarovanja, ki so bile vključene v socialno zavarovanje. Obstajalo je še zdravstveno zavarovanje, invalidsko in starostno zavarovanje delavcev, pokojninsko zavarovanje nameščencev, nezgodno zavarovanje, prispevki za naloge delavske zaposlitve in prispevki za brezposelnost. Prispevke za omenjene oblike zavarovanja so plačevali delavci in delodajalci skupaj, in sicer tako da je vsak plačal polovico zneska, le pri nezgodnem zavarovanju za delavce je prispevek znašal 20% in se je porazdelil med delavca, ki je plačal 9,12% in delodajalca, ki je plačal 10,88%. Vse prispevke za mladoletne vajence je moral plačati delodajalec sam. Določeni zaposleni so bili oproščeni plačila nekaterih prispevkov. Med njimi so bile služkinje ter poljedelski in gozdarski delavci, ki so bili oproščeni prispevka za brezposelnost in prispevne obveznosti za uvrstitev v delo. Iz tega sledi, da se je njihov prispevek za socialno zavarovanje znižal z 20% na 13,5%, kar je pomenilo, da je delodajalec zanje plačal 7,63% in delavec 5,87%.²³

Zdravstveno zavarovanje je obsegalo bolezensko pomoč zavarovancem, porodniško pomoč zavarovancem, pomoč za primer smrti zavarovanca, bolezensko pomoč za družinske člane, porodniško pomoč za družinske člane in pomoč za slučaj smrti družinskih članov. Pravico do omenjenih storitev so imeli tisti, ki so bili vključeni v bolniško zavarovanje, tisti, ki so zboleli zaradi delovne nesreče in tisti, ki jim je takoj po prenehanju zavarovalne obveznosti zmanjkalo dohodkov, vendar so morali biti pred tem vsaj 6 tednov zavarovani. Da ne bi prihajalo do nepravilnosti, je moral vsak dokazati svojo upravičenost do določenih storitev s potrdilom delodajalca.

Pomoč pri bolezni je obsegala zdravniško pomoč in zobozdravstveno pomoč od pojava bolezni dalje in vsa zdravila ter zdravstvene pripomočke do višine 30 RM. Drugi del pomoči pri bolezni je bila »hranarina«, ki jo je prejel vsak dela nezmožen zavarovanec. »Hranarina« se je prejela največ 26 tednov. Namesto omenjenih dveh ukrepov se je lahko določila oskrbnina v bolnišnici. Lahko se je določila tudi »hišnina«, in sicer v primeru, če je zavarovanec bival v bolnišnici, je pa drugače finančno skrbel za svoje sorodnike. V tem primeru so sorodniki prejeli »hišnino«. Zavarovancu je bila dodeljena bolezenska pomoč na podlagi bolezenskega lista, ki ga je izdal delodajalec.²⁴

Po dvanajstem razglasu vodje socialno zavarovalne blagajne z dne 15. aprila 1942 je prišlo do razširitve pravic v zdravstvenem zavarovanju.²⁵ Preskrba zavarovancev s potrebnimi zdravili in zdravstvenimi pripomočki je bila odslej brezplačna, pa čeprav je šlo za tako imenovana večja zdravila. Odpadla je tudi omejitev glede na višino stroškov. Glede pristojbine za bolniški list in pristojbine, ki se je plačala pri uporabi zdravil in zdravilnih pripomočkov (pristojbina za naredbeni list) so bile uvedene oprostilne določbe, kar pomeni, da so bile določene osebe oproščene plačevanja omenjenih pristojbin. Med njimi so bili zavarovani brezposelni, osebe, ki so bolele za nalezljivo boleznijo, rentniki in »nemški in Nemcem prijazni z otroci obdarovani

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Karawanken Bote, 20. 5. 1942, str. 3, Izgraditev socialnega zavarovanja v zasedenih ozemljih.

zavarovanci«. ²⁶ Slednji so bili tisti zavarovanci, ki so imeli najmanj štiri, vdove pa najmanj tri lastne zakonske ali pozakonjene otroke. ²⁷

Če je z boleznijo povezana delanezmožnost trajala dalj kot 10 dni, se za zdravila, ki so bila po preteku tega časa tekom delanezmožnosti še potrebna, ni plačala pristojbina za naredbeni list. Bolniška se je odslej dajala kot tako imenovana večja dajatev do skupno 52 tednov. Če je bilo po mnenju zdravnika pričakovati, da bo zavarovanec tekom 13 tednov zopet sposoben za delo, se je bolniška lahko izplačevala tudi več kot 52 tednov do ponovne delazmožnosti. ²⁸ Novi so bili tudi kot večje dajatve predvideni pribitki k bolniški za zavarovance z družino. Ti pribitki so znašali za vsakega svojca od 43. dne delanezmožnosti 10% bolniške. Če je bil sprejet zavarovanec, ki je do tedaj svojce popolnoma ali pretežno vzdrževal, v oskrbo v zavod, mu je pripadal prispevek za domačo oskrbo v višini polovične bolniške od 4. dne delanezmožnosti kot dolžnostna dajatev. Kot večja dajatev se je plačeval prispevek za domačo oskrbo v višini 60% bolniške. Zavarovancem z več kot enim svojcem je pripadal k prispevku za domačo oskrbo pribitek v višini 5% za drugega in vsakega nadaljnjega svojca. ²⁹

Druga oblika pomoči bolniškega zavarovanja je bila *porodniška pomoč*. Do nje so bile upravičene zavarovanke, ki so bile neprekinjeno zavarovane zadnji dve leti pred porodom najmanj 10 mesecev, od tega v zadnjem letu pred porodom neprekinjeno najmanj 6 mesecev. Pod to formulacijo razumemo tako imenovano »Wochenhilfe«. ³⁰ Porodniška pomoč je bila lahko v obliki enkratne pomoči, v obliki pomoči pri težavah v nosečnosti, v obliki babiške pomoči, v obliki sredstev za zdravljenje pri porodu, kot »tedenska hranarina« v času 6 tednov po porodu, če je zavarovanka v tem času ostala doma in ni šla v službo, lahko pa je bila pomoč v obliki prispevka za dobo dojenja. ³¹ Zakonodaja se je na tem področju dopolnjevala. Po razglasu vodje socialno zavarovalne blagajne z dne 15. aprila 1942 so v porodni pomoči stopile v veljavo nove določbe, ki so predvidevale povečanje izplačanih zneskov. ³² Kot porodna pomoč je bil predviden enkratni znesek 20 RM za vsakega otroka in tedenski prispevek v višini 1 ½ bolniške za 6 tednov pred predvidenim porodom in v višini bolniške za 6 sklenjenih tednov po dejanskem porodu, če porodnica ni bila v službi. Če je porodnica po porodu delala proti plačilu, je bila vseeno upravičena do prejemanja porodnine, a samo v višini polovične

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam. Po dvanajstem razglasu vodje socialno zavarovalne blagajne z dne 15. 4. 1942 so se v socialnem zavarovanju razdelile dajatve v dolžnostne dajatve in večje dajatve. Zahtevek do dolžnostne dajatve je nastal s članstvom, zahtevek za večje dajatve pa so imeli člani, ki so bili v zadnjih dvanajstih mesecih pred nastopom zavarovalnega primera najmanj šest mesecev pri kakšnem javnopravnem nosilcu zavarovanja v zasedenih ozemljih ali v območju nemškega rajha zavarovani zoper bolezen. - Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Dr. jur. Heinz Jaeger: Wochenhilfe und Familienwochenhilfe. Berlin 1940 (dalje Jaeger, Wochenhilfe und Familienwochenhilfe), str. 5.

³¹ Skitek, Delovanje socialne oskrbe prebivalstva; Jaeger, Wochenhilfe und Familienwochenhilfe, str. 33.

³² Karawanken Bote, 20. 5. 1942, str. 3, Izgraditev socialnega zavarovanja v zasedenih ozemljih.

bolniške.³³ Zavarovanka s tedensko mezdo 28RM naj bi prejela 210RM porodne podpore, namesto dotedanjih 168RM, in 126RM dojnine, to je podpore doječim materam, namesto dotedanjih 42 RM. Poleg tega je dobila tudi 20 RM, namesto dotedanjih 10 RM, kot enkratni prispevek k porodnim stroškom. Potrebna zdravniška in babiška pomoč sta bili sicer brezplačni, a so se stroški krili iz zdravstvene blagajne. Glede plačila babiške pomoči je odredba z dne 10. julija 1942 določala, da se mora iz zdravstvene blagajne pri dokončanem porodu, ne glede na to, kako je potekal, plačati babicam 32 RM, pri porodu dvojčkov 36RM, pri rojstvu več otrok pa 40RM. Za pomoč pri neuspelem porodu pa 13,5 RM. Babica je bila upravičena tudi plačila potnih stroškov. Za oddaljenost več kot 2 km so potni stroški znašali 21,5RM na km.³⁴

Dojnina je znašala polovico bolniške, a največ 1,50 RM dnevno tekom 12 tednov po porodu, če je zavarovanka sama dojila. Do tedaj je znašal prispevek k porodnim stroškom 10 RM, porodna podpora pa višino bolniške in dojnina enotno 50 Rpf dnevno.³⁵

Finančno pomoč pri dojenju so oblasti smatrale kot »najpomembnejši ukrep« za pospeševanje dojenja, ki je bila »najpomembnejša naloga« v boju proti umrljivosti dojenčkov. V ospredju tovrstnega ukrepa pa naj bi bila, bolj kot ekonomski moment, »vzgoja naroda«, zaradi česar naj bi ta ukrep zajel čim več mater, ki so bile upravičene do pomoči ob dojenju.³⁶ V praksi, sodeč po virih, so bila določila o dodeljevanju pomoči doječim materam oblastem na nižjem nivoju pogostokrat neznana. Tako so bila na koroškega Reichstatthalter-ja naslovljena različna vprašanja v zvezi s tem, iz česar je le-ta sklepal, da so določila o dodeljevanju pomoči doječim materam oblastem v okrožjih premalo znana.³⁷

V okviru podpore družini ob porodu je sodila enkratna finančna pomoč pri porodu v višini 10RM za vsakega otroka, porodnina v višini polovične bolniške, največ 1 RM dnevno za 4 tedne pred in 6 tednov po porodu in dojnina v enaki višini za 12 tednov po porodu, če je mati sama dojila. Dotedaj je znašala porodnina 50 Rpf dnevno in dojnina v višini 25 Rpf dnevno.³⁸ Upoštevač omenjene določbe je žena delavca s tedensko mezdo 30 RM prejela 70 RM porodnina, namesto dotedanjih 35 RM, in 84 dojnina za 12 tednov dojenja, namesto dotedanjih 21 RM.

Tretja oblika bolniške pomoči je bila *pomoč v primeru smrti zavarovanca*. V tem

³³ Prav tam.

³⁴ ARS, AS 1604, f. 982, Hebammengebühren. An den Landrat (Fürsorgeamt) in Radmannsdorf, Krainburg, Stein, 19. 6. 1943.

³⁵ Karawanken Bote, 20. 5. 1942, str. 3.

³⁶ ARS, AS 1604, f. 981, Höhe des Stillgeldes, 24. 9. 1943. V primeru, da je mati dojila dvojčka, ji je pripadala toliko večja dojnina. Dojnina je pripadala tudi materi, ki je otroka sicer dojila, a je zaradi pomanjkanja mleka, morala otroku dodajati še umetno hrano/mleko. Prejemanje bolniške, bivanje matere v bolnišnici ali v domu za otročnice ni oviralo prejetje dojnina. Seveda pa je bilo potrebno dojenje dokazati s predložitvijo dokazila o dojenju bolniški blagajni. Namesto potrdila je bila mogoča tudi izjava verodostojne osebe. Dojnina (Stillgeld) je sodila v okvir t. i. Wochenhilfe (tedenska pomoč). - Jaeger, Wochenhilfe und Familienwochenhilfe, str. 33.

³⁷ ARS, AS 1604, f. 981, Höhe des Stillgeldes, 24. 9. 1943.

³⁸ Karawanken Bote, 20. 5. 1942, str. 3.

primeru se je, na podlagi dvanajstega razglasa vodje socialno zavarovalne blagajne z dne 15. aprila 1942, izplačala kot večja dajatev šestdesetkratna bolniška, dolžnostna dajatev pa naj bi znašala štiridesetkratno bolniško. Omenjena pomoč je v najboljšem primeru znašala 300RM namesto dotedanjih 200RM.³⁹ Do pomoči so bili upravičeni žena ali mož zavarovanca, vsi njuni otroci ali posvojeni otroci do dopolnjenega 18. leta, če so še živeli v skupnem gospodinjstvu, do 24. leta, če so študirali in neomejeno, če so bili trajno nesposobni za delo. V krog družinskih svojcev so bili vključeni tudi starši zavarovanca, dalje sestra, ki je nepretrgoma osem mesecev živela v gospodinjstvi skupnosti z zavarovancem in najmanj to dobo vodila gospodinjstvo, in sicer pri moških zavarovancih, če ni bilo v skupnem gospodinjstvu živeče delazmožne žene, pri ženskih zavarovancih pa dokler je ona opravljala mezдно delo.⁴⁰ Pomoč je zajemala zdravniško pomoč, prispevek k stroškom zdravljenja in zdravil, prispevek za zobozdravstveno zdravljenje ter oskrba za družinske člane v bolnišnici.⁴¹

Kot zadnja oblika bolniške pomoči je bila na voljo zavarovancem *pomoč ob smrti družinskega člana*. Po že omenjenem razglasu z dne 15. aprila 1942 je omenjena pomoč znašala za moža 60%, za otroka v prvem tednu življenja ali če je bil mrtvorojen 20%, za otroka do 6 let 30% in za svojece 50% »članske mrtvaščine«. Do tedanja ureditev je predvidevala 30% »članske mrtvaščine« kot pomoči za družino, za otroka v prvem letu življenja 15%, najmanj pa 10RM.⁴² Po omenjenem razglasu so torej dajatve znašale približno še enkrat več kot do tedaj.

Nationalsozialistische Volkswohlfahrt - NSV⁴³

Oblika vsebinskega izenačevanja uprave slovenskih zasedenih območij z upravo v

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Skitek, Delovanje socialne oskrbe prebivalstva.

⁴² Karawanken Bote, 20. 5. 1942, str. 3.

⁴³ »Nacionalsocialistično narodno socialno skrbstvo«. NSV so ustanovili nacionalsocialisti 18. 4. 1932 kot registrirano zvezo. Dne 3. 5. 1933, samo nekaj mesecev po prevzemu oblasti, so jo povzdignili v organizacijo NSDAP. Njen sedež je bil v Berlinu. Struktura NSV je bila podobna strukturi NSDAP. Delila se je na 6 uradov: organizacija, finančna uprava, dobrotelost in mladinska pomoč, ljudsko zdravje, propaganda in šolstvo. NSV je prejela smernice dela od glavnega urada za narodno socialno skrbstvo (Hauptamt für Volkswohlfahrt). Dokler je v Nemčiji še obstajala masovna brezposelnost je NSV pomagala revnim družinam tudi finančno, nekako od leta 1938 pa se je preusmerila na storitvene dejavnosti. V sklopu tega je imela otroške vrtce, ki so bili konkurenca podobnim cerkvenim ustanovam. Moto otroških vrtcev NSV je bil: »Sklenite ročice, povsiete glavice, vedno mislite na Führerja. On nam daje naš vsakdanji kruh in nas reši vsega hudega.« V času 2. svetovne vojne je NSV prevzemala vedno več državnih nalog, predvsem na področju otroškega in mladinskega skrbstva. Ena najbolj znanih pomožnih organizacij NSV je bila »Mati in otrok« (Mutter und Kind), ki je skrbelo za arijske žene med celotno nosečnostjo, kakor tudi po rojstvu otroka. V nujnih primerih je finančno podpirala matere tudi še kasneje. V otroških vrtcih in materinskih domovih se je nato nadaljevala skrb NSV za otroke in matere. NSV se je financirala iz prispevkov in članarin svojega številnega članstva. Konec leta 1938 je imela okoli en milijon častnih sodelavcev. Na začetku vojne je štela 11 milijonov članov. Od leta 1933 je izdajala mesečnih Nationalsozialistische Volksdienst in od leta 1936 zbirko Ewiges Deutschland. - Dostopno na: NSV - Wikipedia, the free encyclopedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/NSV>.

sosednjih avstrijskih pokrajinah je bila tudi NSV. Bila je pristojna organizacija NS-DAP za vsa vprašanja socialnega skrbstva in oskrbe. Njena pomožna organizacija je bila »Mati in otrok«. NSV je nemški okupator po okupaciji slovenskih območij prikazoval kot eno od organizacij, ki udeležujejo pravičnosti v nacionalsocialistični državi in njene dejavnosti razširil tudi v svojem okupacijskem območju. V začetku julija 1941 so na primer v Trziču poročali o »blagodatnem socialnem skrbstvu NSV«, ki naj bi oskrbovalo 2000 oseb iz Trziča in 500 oseb iz okolice z živili.⁴⁴ Visoko število »oskrbovancev« kaže na to, da so Nemci verjetno vse prejemnike živilskih kart šteli med oskrbovance NSV. To naj bi potrjevalo tudi drugo poročilo iz aprila 1942, ko naj bi NSV oskrbovala še 376 oseb v Trziču in 73 v Bistrici.⁴⁵

Od decembra 1941 do konca avgusta 1942 naj bi bilo v okrožju Krainburg obdarovanih 57.895 oseb z nakaznicami v znesku 448.882,50 RM, poleg tega je bilo ob božiču obdarovanih z igračami in slaščicami 5000 otrok. Revnemu prebivalstvu je bila razdeljena obleka v vrednosti 321.502,15 RM in živila v vrednosti 13.535,29 RM.⁴⁶ »Kreisamtsleitung NSV Krainburg« je od 1. aprila do 31. avgusta izvršila 14 četnih obdaritev s 5840 obdarovanci. V okrožju Kranj je bilo odprtih 33 podružnic Mati in otrok. Tedensko so se vršila v vsakem uradu posvetovanja, katera je do septembra 1942 obiskalo 4815 mater. Dovoljenih je bilo 1709 podpor in obdarovanih 9862 oseb.⁴⁷

NSV je svoje delo tudi preko dnevnega časopisja ocenjevala kot zelo uspešno, še zlasti zato, ker je bilo potrebno sodelavce v novo pridobljenih območjih uvesti v delo omenjene organizacije in jih seznaniti s cilji nacionalsocialističnega ljudskega skrbstva. Ko se je v »Oberkrainu« ustanovila »Ortsgruppe« NSV je bilo potrebno »temeljitega in za pooblaščenca zelo težavnega uvajanja v delo«. ⁴⁸ Najprej je bilo potrebno izšolati vse častne pomočnike, da so se seznanili s »socialnim poglavjem nacionalističnega svetovnega nazora v njegovih temeljnih potezah«. ⁴⁹ Sledilo je seznanjanje častnih pomočnikov z delovnimi področji NSV. Za kvalitetno izšolanje častnih pomočnikov in pomočnic so v okrožju Kranj sodelovale vse strokovne moči na čelu s Kreishauptamtsleiterjem Kmetitschem. Kot tudi drugod v »Oberkrainu« je Gauschulungsbeauftragte NSV Micko to delo podpiral s predavanji in pomagal, da so se ustvarili pogoji za ustanovitev. Večinoma so šolanja potekala s pomočjo tolmača. Omenjeno delo naj bi v okrožju Kranj obrodilo sadove. Upoštevajoč podatke, ki jih je navajal časopis Karawanken Bote, naj bi imelo okrožje Kranj poleti 1942 16.500 NSV članov, to je 21,4% prebivalcev.⁵⁰ V vseh 80 Ortsgruppah so bila NSV službena mesta, v okrožju naj bi bilo že 900 članskih, brezplačnih sodelavcev, ki so »osvojili« »novo« socialno misel in dajali svoj prosti čas brezplačno na razpolago

⁴⁴ Tržiški zbornik, str. 57.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Karawanken Bote, 26. 9. 1942, str. 5, Vojna zimska pomoč v okrožju Krainburg.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Karawanken Bote, 22. 7. 1942, str. 5, Delo NSV in WHW v okrožju Krainburg.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam.

NSV in skupnosti. Članek je hkrati poudarjal, da ustanovitev organizacije NSV v posameznih Ortsgruppah ni bila lahka, kot recimo v starem ozemlju Gaua Kärnten, kjer je bilo sporazumevanje lažje kar se tiče jezika in se je hkrati pri vsakem novem članu računalo, da je v glavnem že seznanjen z mislijo nacionalističnega ljudskega skrbstva.⁵¹

Pri analizi svojega dela na Gorenjskem v letu 1942 je NSV poudarila, da je »začela s svojim blagodejnim delovanjem takoj po zasedbi Gorenjske«.⁵² Najprej je morala omiliti »najskrajnejšo bedo« in rešiti vprašanje prehrane prebivalstva. V letu 1942 so bile izvedene številne socialne naprave. Tako naj bi bilo iz sredstev vojne zimske pomoči obdarovanih 42.000 oseb na Gorenjskem.⁵³ Na veliki razstavi z naslovom »Od žrtve do uspeha« je pokazala NSV v Kranju različna področja svojega delovanja. Preko 40.000 Gorenjcev naj bi bilo že sredi leta 1942 članov NSV.⁵⁴ Izgradnja bolnišnice Golnik kot tudi ustanovitev okrožne bolnišnice na Jesenicah naj bi bili velika pridobitev za prebivalstvo. Zdravstvena skrb, katero sta podpirala socialno zavarovanje in pomožna ustanova NSV, naj bi bila v prihodnosti še večja, kajti »v središču vseh socialnih ukrepov Reicha stoji človek, čigar zdravje je treba ščititi. Številni domovi za oddih delavcev, za matere in njihove otroke, so samo začetek tega, kar hoče Führer in kar je radi vojne samo začasno prekinjeno: Nemčijo napraviti za prvo socialno državo sveta.«⁵⁵

⁵¹ Prav tam.

⁵² Karawanken Bote, 1./2. 1. 1943, str. 2, 1942. - leto obnove na Gorenjskem.

⁵³ Prav tam. Da bi se ustvarila podlaga za razdelitev vseh potrebnih živil, so bili na podlagi nemškega vojnega prehranjevalnega gospodarstva tudi v »Oberkrainu« izdani ukrepi za racioniranje živil z uvedbo sistema nakaznic, ki je bil glede starostnih stopenj in količine obrokov vedno bolj izravnane z ureditvijo v Reichu. Ker so bila v dodelitveni dobi, ki se je začela dne 6. 4. 1942, v zvezi z nadaljnjim izenačenjem izdana različna živila, ki do tedaj še niso bila dobavljena, je bilo potrebno spremeniti tudi višine obrokov za kruh, moko, mast, kavni nadomestek in dodatna živila. Zmanjšali so se tedenski obroki kruha za nad 20 let stare potrošnike in za otroke do 3. leta. Povišali pa so se tedenski obroki kruha za otroke od 3. do 6. leta. Tedenski mesni obroki so se znižali za otroke do 6. leta, za otroke in mladostnike od 6. do 18. leta in za nad 18 let stare potrošnike. Celotni obrok za otroke pod 14 let in dodatki za delavce, ki so delali dolgo in ponoči, se niso spremenili. Otroci do 3 let niso dobili kavnih nadomestkov in dodatkov. Otrokom naj bi dodatno izdajali v dodelitvenem času 62,5 gramov kakava v prahu in 125 gramov umetnega medu, in sicer za starost od 0 do 14. let, za otroke od 6. do 14. leta pa še 200 gramov marmelade. Znižanje živilskih obrokov je bilo povezano tudi z bistveno razširitvijo oskrbovalnega ozemlja, ki naj bi bilo izključno odvisno od gospodarske proizvodnje Nemčije. - Karawanken Bote, 28. 3. 1942, str. 4, Prehranjevalne razmere v Oberkrainu.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Prav tam. NSV je s pomočjo dnevnega časopisja predstavljala odziv na svoje aktivnosti kot množično. Tako je označila obisk mater z otroki v NSV podružnici v Predddvoru kot »preseljevanje mater in otrok«, ki so hitele k prvemu zdravniškemu posvetu. Posveta naj bi se udeležilo preko 200 mater z otroki, kar je povzročilo, da so zdravnik zdravstvenega urada dr. Valič, Volkspflegerin gospodična Blelemeyer od NSV Kreisamta Kranj, voditeljica podružnice in babica Ortsgruppe kot tudi dve učiteljici poslovali od poldneva do poznega mraka. Zaradi velikega števila udeleženk vse niso prišle na vrsto. Pregledanih naj bi bilo 105 malih otrok in 28 dojenčkov. Zdravnik je pri pregledih ugotovil, da naj bi bili številni otroci hranjeni pod običajno mero, veliko je bilo tudi bolnih. Redni tovrstni posveti naj bi zmanjšali tovrstne težave. - Karawanken Bote, 6. 6. 1942, str. 4, 200 mater je prišlo na posvet.

Če pomislimo na številne žrtve nemškega okupatorja in osebe, ki niso sodile v okvir nacističnih pojmovan človeka, bi težko pritrldili zgornji trditvi.

Nacistična socialnoskrbstenven organizacija NSV je bila dejavna tudi na Spodnjem Štajerskem. Vzemimo primer okraja Šmarje pri Jelšah, ki je bil socialno šibkejše, zato je politični komisar uvedel socialno pomoč, in sicer večinoma preko NSV.⁵⁶ Že aprila 1941 je nudila pomoč 3012 družinam z 9841 osebami. Razdelila jim je 65 ton živil, okoli 1000 kosov otroškega perila, 400 kosov perila za odrasle, 120 kosov obleke in 15 parov čevljev. Uredila je 12 postaj za pomoč nosečnicam in materam z otroki ter 4 otroške vrtce. Na zdravstvenem področju je delovalo 15 zdravnikov, 2 zobozdravnika in 8 babic.⁵⁷

Vsebinsko izenačevanje uprave v zasedenih območjih z upravo v sosednjih avstrijskih pokrajinah je zajelo tudi mladinsko skrbstvo. Aprila 1943 je bila v Verordnungs und Amtsblatt šefa civilne uprave objavljena odredba o uvedbi predpisov s področja mladinske zaščite na zasedenih območjih Koroške in Kranjske.⁵⁸ Odredba naj bi stopila v veljavo 20. aprila 1943. Nanašala se je na mladoletnike, ki so bili primerni za vstop v Hitler Jugend (HJ, 14.-18. let; mlajši dečki 10.-14. leta so bili vključeni v Deutsches Jungvolk). Določala je, da je mladina na »osvojenih« ozemljih Koroške in Kranjske, ki je dobila nemško državljanstvo ali državljanstvo na preklic, dolžna vstopiti v HJ. Zanje so veljale enake dolžnosti kot za pripadnike HJ v »Reichu«.⁵⁹

Vzgoja v nacionalsocialističnem duhu je bila namenjena tudi najmlajšim. Nemški okupator je s ciljem popolnega ponemčenja slovenskega prebivalstva ukinil slovenske otroške vrtce in šole ter ustanavljal le nemške otroške vrtce in v šolah uvajal pouk v nemščini. Za otroke stare od dveh do šest let je NSV organizirala otroške vrtce in se pri tem opirala na določbe odredbe o Skupnem delu občin in okrožij (mladinskih uradov) z NSV za podpiranje vzgojno varstvenih ustanov (otroški vrtci) z dne 21. 3. 1941.⁶⁰ Odredba je določala »nujno« zagotovitev zadostnega števila otroških vrtcev tudi v vojnih razmerah. Oskrbo otrok v njih je moral zagotoviti urad NSV pri stranki NSDAP, pri čemer naj bi tesno sodeloval z občinami in mladinskimi uradi pri okrožjih.

V predstavitvi triletnega dela NSV v »Gau« Koroška⁶¹ je bilo ocenjeno število

⁵⁶ Tone Ferenc: Nemška okupacija. V: Med Bočem in Bohorjem. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah 1984, str. 252.

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ ARS, AS 1604, f. 981, mapa I, Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains, 13. 4. 1943. Od 20. 4. 1943 so veljala sledeča določila zakonodaje o HJ: Zakon o HJ z dne 1. 12. 1936 in obe izvršilni naredbi iz leta 1939, ki sta vsebovali splošna določila in Jugenddienstverordnung, dalje zakon za pospeševanje preskrbe domov za HJ z dne 30. 1. 1939, policijska naredba za varstvo mladine z dne 9. 3. 1940 in obe policijski naredbi iz leta 1939 o odvrtaanju mladoletnih od javnih plesnih prireditev in od javnih strelnih in igralnih ustanov. Uvajala se je tudi naredba o mladinskem skrbstvu v Ostmarki z dne 20. 3. 1940. - Karawanken Bote, 1. 5. 1943, str. 5, Predpisi mladinskega prava na Gorenjskem.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Prav tam, Bestellschein für die Vordrucke der Jugendämter.

⁶¹ 3 Jahre NSV in Kärnten. V: Kärntner Jahrbuch, 1942 (dalje 3 Jahre NSV in Kärnten), str. 89-91. V začetku leta 1942 so bili Jezersko, Dravograd in Mežiška dolina izločeni iz Zasedenega območja

otroških vrtcev NSV na Koroškem preko 250. V to število so bili vključeni tudi »žetveni otroški vrtci« (Erntekindergärten), ki so delovali v času žetve, ko so bili starši zaposleni pri delih v zvezi z njo. Pozimi omenjeni vrtci niso bili obiskani predvsem zaradi slabih vremenskih in cestnih razmer. Je pa otroška vzgojiteljica (otroška vrtnarica) pogostokrat tudi pozimi ostala na svojem delovnem mestu z namenom, da je opravljala obiske na domu in ohranjala »tesne vezi« s prebivalstvom.⁶² Otroški vrtci NSV naj ne bi imeli samo »skrajno« ugoden vpliv na telesni razvoj varovancev (primerna oskrba, higiena, telovadba in natančno določen potek dneva), temveč naj bi bili tudi »trdnjava nacionalsocialističnega duha«, ki »vzgojno« vpliva na otroke in njihove starše.⁶³

V letu 1942 je bilo na Gorenjskem v treh okrožjih preko 30 otroških vrtcev. O okrožju Kamnik je bilo tekom meseca maja tekom 14 dni odprtih deset otroških vrtcev. V Kranjski Gori in na Bledu sta bila odprta počitniška domova za otroke.⁶⁴

Kot primer številčnega stanja otrok v nemških otroških vrtcih navajam nekatere otroške vrtce okrožja Radovljica, in sicer za konec leta 1942 in začetek leta 1943.⁶⁵

Tabela 2: Številčno stanje na dan 14. 12. 1942

Vrtec	št. otrok	št. otrok v prihodnje
Zgoša	30	30
Tržič	55	55
Kranjska gora	40	40
Breznica	45	50
Koroška Bela	40	40
Bled	60	60

Koroške in Kranjske in vključeni v politično in upravno strukturo Gau Koroška. Gau Koroška je bil razdeljen v štiri upravna okrožja, in sicer Beljak, Celovec, Velikovec in Wolfsberg. Občina Dravograd je bila priključena k okrožju Wolfsberg, Mežiška dolina in Jezersko pa k okrožju Velikovec. - Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968 (dalje Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika), str. 147.

⁶² Prav tam, str. 89.

⁶³ Prav tam, str. 90. Spomladi 1942 je Gauleiter Rainer prvič uradno obiskal okrožje Stein in Littal. Ob tej priložnosti je v Litiji govoril tudi ob otvoritvi otroškega vrtca in poudaril: »Za vas in za vaše otroke bo vse ono storjeno, kar smo v Altreichu že ustvarili in kar se še ustvarja. Če bodo ob koncu te vojne zvonili zvonovi zmage, bo tudi v to deželo prišla sreča in blagostanje. Potem bodo delovni ljudje zopet dobili ono, kar jim gre.« Otvoritev in ogled otroškega vrtca sta potekala ob prisotnosti Gauamtsleiterja NSV Hauserja in Gau- ter Kreisreferentinje za otroške vrtce. - Karawanken Bote, 20. 5. 1942, str. 5, Gauleiter dr. Rainer v Littai.

⁶⁴ Karawanken Bote, 1./2. 1. 1943, str. 2, 1942. - leto obnove na Gorenjskem.

⁶⁵ ARS, fond Deželni svetnik okrožja Radovljica (dalje AS 1605), t. e. 18, Lebensmittelbezugscheine für die Kindergärten des Kreises Radmanskendorf, 14. 12. 1942 in 2. 2. 1943.

Številčno stanje na dan 2. 2. 1943

Vrtec	št. otrok	št. otrok v prihodnje
Zgoša	25	20
Tržič	53	38
Kranjska gora	26	15
Breznica	50	40
Koroška Bela	30	20
Bled	60	60

Številčno stanje v omenjenih otroških vrtcih se je v začetku leta 1943 znižalo z izjemo otroškega vrtca na Bledu, kjer je število otrok ostalo enako. Vir ne navaja razlogov za variranje števila otrok. Sklepamo lahko, da se je število otrok spreminjalo zaradi odhoda določenega števila otrok v šolo, dalje zaradi prisilnega vpisovanja otrok v vrtece, ki so bili dejansko ponemčevalnice in zaradi vojnih razmer, ki so preprečevale prihod otrok v vrtece. Iz vira je razvidno, da so bili nekateri otroški vrtci občasno zaprti, pri čemer ni naveden razlog, a lahko ponovno sklepamo, da so bile vzrok vojne razmere, ki so preprečevale redno delovanje otroških vrtecev. Tako je bil otroški vrtec na Bledu ponovno odprt od 30. novembra 1942, pri čemer ni razvidno, koliko časa je bil zaprt.⁶⁶ Zaprt je bil tudi otroški vrtec v Breznici, ki je ponovno odprl svoja vrata 1. junija 1943. Iz vira ni razvidno, od kdaj je bil zaprt.⁶⁷

Na današnjem slovenskem Štajerskem je nemški okupator že do konca leta 1941 odprl 72 nemških otroških vrtecev, do konca leta 1942 pa že 186, v katerih je bilo 7762 otrok, ki jih je ponemčevalo 421 otroških vrtnaric, to je vzgojiteljic. Otroški vrtci so s stališča nemškega okupatorja predstavljali »najosnovnejšo stopnjo naše totalne jezikovne šole«.⁶⁸ Za vzgojo zadostnega števila strokovno usposobljenega kadra je NSV organizirala v »obmejnih deželah« (sodeč iz teksta gre za novo pridobljena slovenska območja) seminarje za otroške vrtnarice. Tako naj bi v štirih mesecih teoretičnega pouka in dveh mesecih praktičnega pouka vzgojila 45 mladih deklet.⁶⁹

Otroci med 6. in 10. letom starosti so bili vključeni v otroške skupine Deutschen Frauenwerka (DF), ki so pomagale pri ponemčevanju najmlajših. Otroci so se enkrat tedensko družili v omenjenih skupinah, se učili nemških pesmi, se ukvarjali s športom, izdelovali različne izdelke iz lesa, papirja, blaga, pomagali starejšim osebam itd. Tako je na primer otroška skupina v Begunjah zbirala les za stare gospe, ki so živele same. Sodeč iz vira, naj bi bila »vztrajnost in marljivost teh malih rok« velika, saj so v slabi uri napolnili velik tovornjak z lesom. Ljudje, ki so stali na ulicah, so bili navdušeni nad prijazno pomočjo otrok.⁷⁰

⁶⁶ Prav tam, Lebensmittelbezugscheine für den Kindergarten Veldes, 26. 11. 1942.

⁶⁷ Prav tam, Lebensmittelbezugscheine für Kindergarten Bresnitz, 31. 5. 1943.

⁶⁸ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 790.

⁶⁹ 3 Jahre NSV in Kärnten, str. 91.

⁷⁰ ARS, AS 1605, t. e. 88, Kreis Radmannsdorf, Ortsgruppe Vigaun, Die Kindergruppe Vigaun sammelt Holz für ein altes Mütterchen.

Sodeč po virih in časopisnih poročilih, naj takšno načrtno ponemčevanje otrok skozi igro in pesem obrodilo sadove. Tako je bila okrožna vodja otroške skupine iz St. Veita a. d. Glan Ilse Klose ob obisku otroške skupine v Radovljici presenečena nad uspešnim delom le-te. Otroci so »navdušeno« peli nemške pesmi in bili »z vso dušo« pri svojih nemških igrah. Dve ure trajajoče družabno druženje se je zaključilo s pozdravi Führerju in 20 otrok je nestrpno čakalo, da jih je vodja Anita Mikschas sklicala k popoldanski otroški skupini.⁷¹

Septembra 1942 je časopisje poročalo o prvi prireditvi otroške skupine DF iz Gorenjske v Gorjah.⁷² DF se je sicer sprva soočala s težavami pri svojem delu, a se ji je le-te posrečilo premagati zaradi »neutrudljivega« dela okrožne otroške vodje Clarisse pl. Alchelburg in zaposlenih dijakinj. V štirih mesecih jim je uspelo združiti dečke in deklice v otroško skupino. Po poročanju časopisa je bilo »občudovanja vredno«, kako so otroci, ki pred nekaj meseci niso znali nemškega jezika, »po tako kratkem času« prepevali nemške pesmi. S svojim nastopom naj bi otroci prebivalcem Gorij pokazali svojo pripravljenost za kasnejši sprejem v skupnost nemškega naroda.⁷³

V okviru dejavnosti NSV je bilo tudi ustanavljanje pomožnih postaj »Mati in otrok«. V letu 1942 je imela NSV na območju Gau Koroška preko 264 omenjenih pomožnih postaj.⁷⁴ To je v praksi pomenilo, da je imela vsaka koroška družina, ki »ni imela dednih bolezní«, možnost, da je preko pomožnih postaj kadarkoli prejemale vse, kar je potrebovala za krepitev svojih življenjskih moči. Pomožne postaje naj bi bile »čuvaj ljudskega zdravja« in glede na to naj bi imele s »političnega in biološkega« stališča najvišji pomen.⁷⁵ V okviru NSV so delovale še druge ustanove, ki so izvajale svoje socialno-skrbstvene naloge, in sicer domovi počitka za matere, počitniški domovi za otroke in mladino, šole, v katerih so se deklice in žene izobraževale za socialne poklice itd. V Gau Koroška sta bila dva domova počitka za matere, dva materinska in otroška domova, en dom za male otroke in štirje mladinski domovi. Okoli 16.000 koroških otrok je bilo preko NSV poslanih na počitnice, okoli 3.000 otrok iz drugih Gau-ov je bilo na Koroškem gostoljubno sprejetih.⁷⁶ V okviru NSV naj bi imela velik pomen tudi ustanova za zdravljenje tuberkuloze in motorizirana šolska zobozdravstvena nega.⁷⁷

NSV je nudila staršem tudi pomoč pri vzgojno problematičnih otrocih. Za to je bila v okviru NSV zadolžena Jugendhilfe (mladinska pomoč), ki je delovala v tesni zvezi z državnimi uradi. Skrbela je za otroke do 14. leta starosti, s katerimi so starši imeli vzgojne težave in za mladoletne, ki so bili zaradi neurejenih domačih razmer nastanjeni pri rejnikih ali v mladinskih domovih.⁷⁸ V domovih so velik pomen dajali

⁷¹ Prav tam, Ortsgruppe Radmannsdorf, Kindergruppe, 11. 6. 1941.

⁷² Karawanken Bote, 26. 9. 1942, str. 6, Kreisleiter dr. Hochsteiner v najmlajši skupnosti.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ 3 Jahre NSV in Kärnten, str. 89.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Prav tam, str. 91.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Karawanken Bote, 18. 11. 1942, str. 3, Če otroci delajo skrbi. Na podlagi nemškega zakona o

disciplini, telesni okrepitvi, učnemu uspehu, političnemu šolanju, razvoju ročnih spretnosti itd. Marsikateri mladinski domovi so imeli vajeniške delavnice, v katerih so se gojenci usposobili za bodoči poklic. Če je s strani staršev problematičnih otrok ali njihovih namestnikov obstajala pripravljenost za sodelovanje z uradom mladinske pomoči, so se otroci po »prevzgoji« vrnili v matično družino.⁷⁹

Z vso svojo dejavnostjo naj bi NSV dala svoj prispevek pri dosegu »velikega vojaško-političnega cilja« nemškega naroda. Tako kot se je »nemški vojak boril na fronti za varnost nemških mater in otrok ter bodočnost zdravih nemških družin«, se naj bi NSV s svojimi sredstvi borila na svojem področju.⁸⁰

Nezakonska rojstva

Nacistična zakonodaja je posvečala precej pozornosti nezakonskim rojstvom, saj se je njihovo število zaradi vojnih razmer povečalo. Nacistična oblast je tudi na tem področju vodila strog nadzor, zlasti z namenom ugotovitve porekla staršev in s tem izhajajočih pravic. S širjenjem območja nemškega rajha se je namreč zaposlovalo vedno več tujih delovnih moči. S tem pa je tudi naraščalo število nezakonskih otrok, katerih starši so bili »tujerodni«. Nacistična oblast je želela imeti pregled nad temi rojstvi. Za omenjeni pregled je bil pooblaščen državni odbor za ljudsko-zdravstveno službo v Berlinu (Reichsausschuss für Volksgesundheitsdienst). Nadzor je zajemal vse nezakonske otroke »tujerodnih« staršev, ki niso bili nemški državljani. Torej, je zajemal bodisi tuje državljane, zaščitence ali apatrite.⁸¹ Po navodilih Reichsstatthalter-ja na Koroškem so bili deželni sveti Radovljica, Kranj in Kamnik dolžni sporočiti na državni odbor za ljudsko zdravstveno službo v Berlinu število nezakonskih rojstev

---

mladinskem skrbstvu z dne 9. 7. 1922 je bilo še moč odrediti skrbniško vzgojo za Jude in Rome, a za te »asocialne, tuje rasne elemente« naj ne bi prišla v poštev nobena vzgojna dejavnost, saj so pomenili »finančno in pedagoško breme« družbi in državi. Ukrepi v zvezi z mladoletnimi Judi in Romi so se izvajali na podlagi državljskih pravic, kazenskega in policijskega prava. Nova nacionalsocialistična zakonodaja je jasno stala na stališču, da mladinski uradi ne sprejemajo mladoletnih Judov in Romov. V primeru, da se je ugotovila zanemarjenost omenjenih oziroma da so kot mladoletni storili kaznivo dejanje, je morala biti o tem obveščena policijska postaja. - ARS, AS 1604, f. 981, An die Jugendämter, an die Gau (Landes-) jugendämter und ihre Aufsichtsbehörden, september 1943.

⁷⁹ Prav tam. Kot primer zanemarjenih otrok navajam sledeče: Iz dokumentov okrožnega mladinskega urada Kranj je razvidno, da je pet mladoletnih otrok iz Stare Oselice živelo v neurejenih razmerah. Oče otrok je bil od začetka septembra 1943 v taborišču, mati pa ni bila sposobna voditi gospodinjstva in vzgajati otroke. Stanovanje je bilo zanemarjeno, otroci so spali na tleh, kjer so bile le cunje. Po odločitvi občinskega sodišča v Loki in v soglasju z županom Stare Oselice je bil najstarejši otrok (letnik 1929) dodeljen v preživljanje kmetu A. Š. v Stari Oselici, kjer naj bi ostal le začasno in bil nato poslan v vzgojni dom. Ostali otroci (letniki 1931-1937) naj bi bili poslani v rejo. - ARS, AS 1604, f. 981, mapa V, Beschluss, 19. 6. 1943. Začasno bivanje najstarejšega od otrok pri kmetu A. Š. je občina lahko zaradi nezadostnih finančnih sredstev krila le 1/3, kar je župan Stare Oselice sporočil na Landrat, skrbstveni in mladinski urad. - ARS, AS 1604, f. 981, mapa V, dokument z dne 4. 11. 1942.

⁸⁰ 3 Jahre NSV in Kärnten, str. 89.

⁸¹ ARS, AS 1604, f. 981, Der Reichsminister des Innern. Unehelich geborene Kinder mit fremdvölkischen Vater oder fremdvölkischer Mutter, 7. 10. 1941.

»tujerodnih« očetov in mater. Pri tem naj bi navedli, kdo od staršev je bil »tujeroden« in katere narodnosti.⁸²

Sodeč po arhivskih virih, nezakonska rojstva tujih delavk niso bila dosledno prijavljena na matičnih uradih. Zaradi tega je Reichsstatthalter na Koroškem pozval med drugim tudi deželne svete - mladinske urade Radovljica, Kranj in Kamnik, naj bodo pozorni na takšne primere nejavljanja nezakonskih rojstev.⁸³

Povečano število nezakonskih rojstev je bilo tudi posledica vpoklica v nemško vojsko. Mnogi pripadniki nemške vojske so padli ali bili pogrešani, za seboj pa so pustili nezakonske otroke. Enako velja tudi za tiste, ki so se pridružili partizanskemu gibanju ali so bili od pripadnikov revolucionarnega tabora mobilizirani ali celo likvidirani.

V primeru, da je oče nezakonskega otroka padel ali bil pogrešan kot pripadnik nemške vojske, je bil otrok upravičen do otroškega dodatka, če je bilo potrjeno očetovstvo, če je otrok živel v njegovem gospodinjstvu ali je bilo moč dokazati, da je zanj v celoti skrbel na drug način oziroma je plačeval sodno določeno preživnino.⁸⁴

Z posebno okrožnico je rajhovski finančni minister razposlal odredbo z dne 27. maja 1943, ki je prinašala dopolnitve glede ugotavljanja očetovstva v primeru smrti ali pogrešanosti pripadnika nemške vojske, še predno je le-ta priznal očetovstvo in iz tega izhajajoče pravne obveznosti.⁸⁵ V tem primeru se je očetovstvo lahko dokazalo na podlagi pisem ali drugih zapisov padlega ali pogrešanega pripadnika nemške vojske, ki so nedvomno dokazovali, da je oče nezakonskega otroka. Očetovstvo se je lahko dokazalo tudi na podlagi izjav drugih pripadnikov enote, ki ji je padli ali pogrešani služil. Če očetovstva ne s prvim ne z drugim primerom ni bilo moč dokazati, so le-to poskušale ugotoviti pristojne socialne službe.

Ko je bilo očetovstvo z enim od zgoraj omenjenih načinov ugotovljeno, je bil otroški dodatek odobren le za nekaj mesecev, to je za obdobje od rojstva otroka do smrti očeta. Otroški dodatek je bil izplačan neposredno skrbstvenemu organu, skrbniku ali upravičeni materi otroka. Na opisani način se je otroški dodatek izplačeval za obdobje največ 4 mesece. V primeru, da je bilo potrebno izplačilo za daljše časovno obdobje, je bilo potrebno dokazati, da otroku pripada popolna preživnina.⁸⁶ Načini dokazovanja iz vira niso razvidni.

⁸² ARS, AS 1604, f. 981, Der Reichsstatthalter in Kärnten an die Landräte - Kreisjugendamt in Radmantsdorf, Krainburg und Stein. Unehelich geborene Kinder mit fremdvölkischen Vater oder fremdvölkischer Mutter, 18. 4. 1944. Nacistični režim je bil pri ohranjanju »rasne čistosti« zelo dosleden. Otroci iz zakonov, ki jih je nacistična oblast razglasila za neveljavne, so bili nezakonski, če je bila neveljavnost zakona izrečena na podlagi tujekrvnosti enega zakonskega partnerja ali na podlagi zakona o zaščiti dednega zdravja. Pri vseh ostalih razveljavljenih zakonih so se otroci smatrali za zakonske. Že pri samem sklepanju zakonske zveze je bila nemška zakonodaja jasna. Nemška kri se ni smela »pomešati s plemensko tujo krvjo«. Za zakon zaradi bolezni ali pa drugače nesposobni ter sorodniki v prvem kolenu niso smeli skleniti zakonske zveze. Posvojeni otroci so bili obravnavani kot sorodniki. - Karawanken Bote, 31. 1. 1942, str. 6, O civilnih porokah.

⁸³ Prav tam, Uneheliche Geburten ausl. Arbeiterinnen, 22. 7. 1944.

⁸⁴ Prav tam, Der Reichsminister der Finanzen, 10. 9. 1943. Kinderzuschlag für uneheliche Kinder gefallener, gestorbener oder vermisster Wehrmachtangehöriger.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Prav tam.

Nemška zakonodaja je predvidevala za nezakonske otroke pogrešanih vpoklicancev v nemško vojsko tudi upravičenost do tako imenovane družinske preživnine.⁸⁷ Če se je otrok rodil kasneje, ko je nastopilo stanje pogrešanja oziroma takrat še ni bilo dokazano očetovstvo, je bila družinska preživnina dodeljena, če so obstajali dokazi, da bi bil pogrešani dolžan izplačevati preživnino. Iz vira ni moč razbrati točne opredelitve družinske preživnine in pogojev za njeno pridobitev.

Do sredstev iz družinske preživnine pa je bila upravičena tudi nezakonska mati, če je lahko dokazala, da je imel pogrešani resen namen z njo skleniti zakonsko zvezo. Za »resen namen« je bilo mišljeno, da je pred stanjem pogrešanja obstajala javna zaročnik oziroma jo je bilo mogoče dokazati iz pisem ali drugih zapisov pogrešanega, iz njegovih izjav v enoti, ki ji je služil, iz izjav svojcev itd.

Pomoč iz sredstev družinske preživnine se ni smela dodeliti, če je ob nastopu pogrešanja obstajala zakonska žena pogrešanega, ki je bila upravičena do družinske preživnine, dalje, če je obstajalo več mater z nezakonskim otrokom pogrešanega in v primeru, če je bila mati judovskega porekla.⁸⁸

Zaradi vojnih razmer je prihajalo do zaostankov pri plačevanju preživnin za nezakonske otroke od vpoklicanih očetov v nemško vojsko ali vpoklicanih v delovno službo. Po navodilih Reichsstatthalterja za Koroško mladinski uradi v primeru tovrstnih zaostankov pri izplačevanju preživnin naj ne bi izvajali odtegljajev od dohodka dolžnika ali izvržb. Pri izterjavi preživnine za nezakonske otroke se naj bi upoštevale vojne razmere in dejstvo, da je bil oče vpoklican v vojaško ali delovno službo.⁸⁹

Iz arhivskih virov je moč videti, da je bilo potrebno nekatere očete nezakonskih otrok poiskati, zato da bi priznali očetovstvo in s tem plačevali alimentacije. Za zaključek omenjenega poglavja poglejmo nekaj praktičnih primerov.

Kmečka delavka J. D. iz Gorenje Žetine je 9. januarja 1944 rodila sina in dobila skrbništvo nad njim. Dne 5. aprila 1944 je mladinski urad okrožja Kranj poslal uradu župana v Gorenji Žetini dopis o tem, da se najde kmečkega delavca F. S., ki naj bi bil oče nezakonskega otroka. F. S. je delal kot delavec nekje v rajhu.⁹⁰ Okrožni mladinski urad Kranj je z dopisom na občinsko sodišče v Weimar-ju v Thüringenu opravil poizvedbo po delavcu F. S., ki je bil zaposlen pri podjetju Arno Müller. Poizvedba je bila uspešna. Sklenjeno je bilo, da je F. S. dolžan plačevati mesečno preživnino najmanj 20RM in stroške poroda v vrednosti 50RM. Omenjeni urad je zahteval, da F. S. poda izjavo, s katero priznava očetovstvo in finančne obveznosti do otroka. F. S. je izjavo podal in jo naslovil na okrožni mladinski urad Kranj. Priznal je očetovstvo in se obvezal, da bo plačeval mesečno preživnino v vrednosti 20RM do otrokovega 16. leta. Prav tako se je obvezal, da bo materi otroka plačal stroške poroda v vrednosti 50

⁸⁷ Prav tam, Der Reichsminister des Innern. Familienunterhalt für uneheliche Kinder und deren unverheiratete Mütter bei Vermissten eines Einberufenen.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Prav tam, Unterhalt unehelicher Kinder, 8. 8. 1944.

⁹⁰ ARS, AS 1604, f. 975, Der Landrat des Kreises Krainburg, Jugendamt, 5. 4. 1944.

RM in kril stroške razprave v zvezi s priznanjem očetovstva. Na koncu svoje izjave je tudi zapisal, da se namerava poročiti z otrokovo materjo.⁹¹

Vedno pa ni bilo moč izslediti očeta nezakonskega otroka. Samska F. J. iz Zgornje Ravni je 21. januarja 1944 rodila sina in dobila nad njim skrbništvo. Oče otroka je bil V. D., kmečki delavec iz Zgornje vas - Trata. Mladinski okrožni urad Kranj pa z njim ni mogel kontaktirati, ker je ugotovil, da je bil le-ta mobiliziran od partizanov.⁹²

Kmečka delavka M. K. iz Gorenje Žetine je 25. junija 1944 rodila nezakonskega sina in 11. julija 1944 dobila nad njim skrbništvo. Kot očeta je navedla G. R. iz Gorenje Žetine. Po podatkih urada župana v Gorenji Žetini je bil oče mobiliziran od partizanov in je padel v boju. Po izjavi mladinskega urada je bila zadeva s tem zaključena.⁹³

Zadeve ni bilo moč rešiti tudi v primeru samske posestnikove hčere I. M. iz Spodnje Ravni, ki je 27. maja 1944 rodila nezakonskega sina in postala njegova skrbnica. Kot očeta je navedla C. K., pomočnika mlinarja iz Gorenjega Brda. Mati je mladinski urad obvestila, da je bil otrokov oče ustreljen od partizanov.⁹⁴

Števila nezakonskih rojstev na obravnavanem območju v virih nisem dobila. Iz virov je le moč razbrati, da je število nezakonskih rojstev zaradi omenjenih razlogov povečano.

Zaključek

V svojem govoru na Jesenicah v začetku decembra 1942 je Gauleiter Rainer javno objavil vrsto »izboljšav« na socialnem področju za Gorenjsko in Mežiško dolino. Uredbe, ki jih je podpisal, naj bi pomenile nadaljnjo izenačevanje z razmerami v Reichu. Uredbe, ki so stopile v veljavo s 1. januarjem 1943, so vsebovale naslednje glavne točke:⁹⁵

Nova ureditev socialnega zavarovanja prinese popolno izenačenje z veljavno pravico Reicha v Reichsgauu Kärnten, in sicer:

- V bolniško, nezgodno in rentno zavarovanje so vključeni poljedelski delavci, ki v nekdanji jugoslovanski državi niso bili zavarovani.
- Za vse zavarovance je uvedena razširjena zdravniška oskrba, in sicer oskrba v zdravstvenih domovih, okrevališčih, zadrževanje v kopelih in oskrba okrevajočih.
- V okviru splošnega delavskega zavarovanja so priznane starostne in invalidske rente, ki so bile do tedaj samo pri rudarskem zavarovanju.
- Tekoče in nove nameščenske pokojnine so višje.
- Starostna in invalidska renta za delavce je zvišana.

---

⁹¹ Prav tam, An das Amtsgericht in Weimar in Thüringen, 3. 5. 1944 in Abschrift, 25. 5. 1944.

⁹² Prav tam, Der Landrat des Kreises Krainburg, Jugendamt, 5. 4. 1944 in Jugendamt 20/44, 5. 8. 1944.

⁹³ Prav tam, Kreisjugendamt, 5. 9. 1944 in Jugendamt Ju. A. 110/44, 26. 9. 1944.

⁹⁴ Prav tam, Niederschrift, 12. 10. 1944.

⁹⁵ Karawanken Bote, 9. 12. 1942, str. 2, Govor Gauleiterja dr. Rainerja v Asslingu.

- Novo rudarsko rentno zavarovanje postavlja rudarja na čelo vseh zavarovancev in se uvaja v polnem obsegu. S tem se zvišujejo tudi vse tekoče rente z novim preračunanjem in priznanjem posebnih doklad.
- Prispevki bolniškega zavarovanja in nezgodnega, z izjemo rudarskega zavarovanja, so znižani za vse zavarovance, in sicer bolniško zavarovanje od 6,25% na 6% za delavce, na 5% za nameščence, nezgodno zavarovanje pa od 1,50% na 1% za delavce in nameščence.
- Izboljšave v izvajanju rentnega zavarovanja se vršijo z veljavo za nazaj. To naknadno plačilo naj bi bilo v dobro vseh starostnih rentnikov. Enkratna posebna podpora se izplača vsem starostnim rentnikom, in sicer dobi vsak 120 RM, vsaka vdova 90 RM in vsaka sirota 70 RM.
- Pri Kranjski industrijski družbi (KID) je v korist delavstva ustanovljena kot obratna dodatna ureditev starostna preskrbovalna blagajna. Ta naj bi priznala dodatne rente k državnim rentam, kakor tudi rentam za vdove v višini od 50%, čeprav po obstoječih določbah ni moč priznati državne rente. Starostna preskrbovalna blagajna delavstva KID ne bo obremenjevala. Potrebna sredstva se bodo črpala iz za ta namen ustanovljenega fonda in po tekočih prispevkih obrata. Za ustanovitev blagajne je Gauleiter odredil, da dobi omenjeni fond od blagajne socialnega zavarovanja enkratni prispevek 500.000 RM, s čimer so svoječasn posebni prispevki delavstva in obrata za gradbeni fond bolnišnice izenačeni.⁹⁶

Omenjeno »obsežno« socialno delo se je, po besedah Gauleiterja Rainerja, moglo izvršiti samo zato, ker naj bi se zavarovanci na splošno »dostojno in pametno zadržali« napram socialni zavarovalni blagajni ter so bili primeri izkoriščanja in goljufij redki, dalje, ker so obratovodje natančno in pravilno izvršili prispevno in prijavno dolžnost, tako da niso bili potrebni prisilni ukrepi, nadalje, ker se je združitev vseh zavarovalnih panog pod enim zavarovalnim nosilcem izkazala kot enostavna in cenejša in ker je bila blagajna tako dobro upravljana, da so se ustvarile blagajniške rezerve, ki so omogočale redno izplačevanje.⁹⁷

S tovrstno socialno zakonodajo je, po besedah Rainerja, nacionalsocializem ustvaril temelj za »obratno skupnost in napravil delavca za polnopravnega člana naroda«.⁹⁸

V svojem govoru gorenjskemu delavstvu v začetku decembra 1942 na »množičnem« zborovanju na Jesenicah v prostorih KID je Rainer napovedal tudi podpis uredbe, ki naj bi stopila v veljavo s 1. januarjem 1943 in uvajala nacionalsocialistično zakonodajo za pospešitev mladega naraščaja tudi za Gorenjsko in Mežiško dolino.⁹⁹ V okviru omenjene zakonodaje je bil sprejet zakon za preprečevanje dedno bolnega naraščaja, ženitveni zdravstveni zakon in zakon za zaščito krvi. S temi zakoni naj bi bila družina »kot kalilna celica naroda« zaščiteni po državnih sredstvih. Tovrstne »prednosti« naj bi bile v »korist« tistemu delu prebivalstva, ki »bodo kot pozitivno

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Prav tam.

⁹⁹ Prav tam.

določeni s preizkušnjo vsakega poedinega primera na podlagi krvi in po najstrožjih političnih načelih.«¹⁰⁰

Poleg omenjenih treh zakonov so od 1. januarja 1943 stopile v veljavo določbe o podelitvi prispevkov za otroke, o ženitnih posojilih, o prispevkih za izobrazbo in uredba za pospešitev kmečkega prebivalstva. Tovrstna pomoč in prispevki so bili namenjeni tistim, ki so bili nemške ali po rasi sorodne krvi, ki so bili državni pripadniki in ki so jamčili, da bodo brezpogojno zvesti nacionalsocialistični državi. Pri zakoncih je moralo biti dokazano, da niso trpeli za kakšno duševno ali telesno hibo.¹⁰¹

Otroška pomoč je bila na splošno dovoljena za vsakega tretjega in vsakega nadaljnega mladoletnega otroka, ki je sodil v gospodinjstvo. Mesečno je znašala 10 RM. Ženitno posojilo je bilo dovoljeno do višine 500 RM. Izplačilo ni bilo v gotovini, temveč v bonih za kritje potreb. Pomoč za izobrazbo je bila namenjena šolnini, učnim in študijskim pristojbinam, življenjskim izdatkom, potnim stroškom in učnim sredstvom.

Uredba za pospešitev poljedelskega prebivalstva je podaljšala ženitna posojila kmečkemu prebivalstvu, in sicer tako dolgo brezobrestno, dokler je bil eden izmed zakoncev zaposlen v poljedelstvu ali v gozdnem gospodarstvu, vendar največ za dobo 10 let in pod pogojem, da je eden izmed zakoncev pred poroko najmanj 5 let neprekinjeno delal v poljedelskem ali gozdnem gospodarstvu. Če sta zakonca dokazala, da je eden od njiju izpolnil v podaljšanem roku 10 let zgornje pogoje, se je ženitno posojilo ali njegov ostanek odpisal. Poleg tega se je, pod določenimi pogoji, dovolilo za podeželsko prebivalstvo posojilo za opremo do zneska 800 RM ter prispevek za opremo do višine 400 RM.¹⁰²

Nemška okupacijska oblast je vseskozi poudarjala prednosti nove nemške oblasti v primerjavi z nekdanjo jugoslovansko oblastjo, ki je »pahnila« območja, ki so bila sedaj pod nemško oblastjo, v gospodarsko krizo. Tako lahko beremo v časopisju, da je bila »Südkärnten« po razsulu »srbske strahovlade« pred gospodarskim polomom.¹⁰³ Z omenjenimi socialnimi ukrepi naj bi bila na južnem Koroškem premagana brezposelnost. Celo več, potrebe po delovni sili naj bi se povečale. V tem naj bi se kazala »ena izmed velikih in vendar tako preprostih aktivnosti nacionalnega socializma, da je blaginja skupnosti odvisna od blaginje poedinca in narobe.«¹⁰⁴

Strašne zločine nemškega okupatorja nad slovenskim narodom je pri tem seveda zamolčala.

¹⁰⁰ Prav tam.

¹⁰¹ Prav tam, Pomoči za otroke in ženitna posojila. V občini Gorje je bilo na primer v letu 1943 25 prejemnikov otroške pomoči, v občini Sv. Katarina 27, v občini Begunje 28 in v občini Bohinjska Bistrica 13. - ARS, AS 1605, t. e. 32, Verzeichnis der Antragsteller die Kinderbeihilfe in Jahre 1943 erhalten haben.

¹⁰² Karawanken Bote, 9. 12. 1942, str. 2, Pomoči za otroke in ženitna posojila.

¹⁰³ Prav tam, 31. 1. 1942, str. 4, Zato daruj! Splošna blaginja vsled socialnih dajatev.

¹⁰⁴ Prav tam.

Dunja Dobaja

 HEALTHCARE SITUATION AND ORGANISATION OF LEGAL HEALTHCARE SERVICE
 FOR WOMEN AND CHILDREN AT THE GERMAN OCCUPATION ZONE: IN THE
 OCCUPIED TERRITORY OF CARINTHIA AND CARNIOLA

 S U M M A R Y

In the zone under its occupation the Nazi regime strived to bring the administration - in terms of its contents as well as structure - in line with the administration in the neighbouring Austrian provinces of Styria and Carinthia. Such harmonisation also encompassed the organisation of welfare and health-care services, governed in significant detail by the Nazi legislation. The goal of the German occupiers was to increase the living standard at the occupied territories to the level of the German standard as soon as possible. For this purpose the level of social security and personal income of the population was increased. Apart from the preparation of the occupied territories for their imminent annexation to the German Reich, such measures were undoubtedly carried out for the purposes of propaganda, in order to win over the largest possible circle of people, especially the socially weak strata of the population. As it was, these people could acquire various social advantages provided that they cooperated with the German authorities. Thus, for example, the new social security system introduced advantages for agricultural workers, who were now included in the health, accident and annuity insurance, while in the context of the general workers' insurance old-age and disability pensions were provided as well as increased.

The Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV, National Socialist People's Welfare), a NSDAP organisation in charge of all the issues of social welfare and care, implied the substantive equalisation of the administration in the occupied territories of Slovenia with the administration in the neighbouring Austrian provinces. After the occupation of the Slovenian territories, the German occupiers presented NSV as one of the organisations implementing justice in the national-socialist state, extending its activities to the occupied zone. »Mother and child« was its auxiliary organisation. Upbringing in the national-socialist spirit was also intended for the youngest children. With the aim of completely Germanising the Slovenian population, the German occupiers abolished Slovenian kindergartens and schools, established exclusively German kindergartens and introduced German as the language of instruction in schools. NSV organised kindergartens for children between two and six years of age.

The Nazi legislation paid much attention to illegitimate births, as their number increased because of the war. Also in this field the Nazi authorities implemented strict supervision, especially with the aim of establishing the origin of the parents and the resulting rights. Also in general many laws were passed in the context of the Nazi legislation, which were supposed to »protect« the families with state instruments. Such »advantages« of the legislation were also to be implemented in the German occupation zone.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, AS 1604, Deželni svetnik Kranj

Arhiv Republike Slovenije, AS 1605 Deželni svetnik okrožja Radovljica

Časopisje

Karawanken Bote 1942, 1943

Kärntner Jahrbruck 1942

Literatura

Ferenc, Tone: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor: Obzorja Maribor, 1968.

- Ferenc, Tone: Nemška okupacija. V: Med Bočem in Bohorjem. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, 1984.
- Ferenc, Tone: Izbrana dela: okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.
- Jaeger, Heinz: Wochenhilfe und Familienwochenhilfe, Berlin, 1940.
- Nacistična okupacija 1941-1945: prispevek k zgodovini nacistične okupacije v Trziču in okolici. Tržič: ČZDO Komunist, 1984.
- Skitek, Vinko: Delovanje nacističnega režima med drugo svetovno vojno na slovenskem Koroškem: delovanje socialne oskrbe prebivalstva, diplomska naloga. Maribor, 2009.

Drugi viri

Baza žrtev 2. svetovne vojne Inštituta za novejšo zgodovino, stanje na dan 25. 2. 2013.